

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՆՈՐ-ՋՈՒՂԱՅԻ ԹԱՆԳԱՐԱՆԻ

ԱՐԲԱՑԱԿԱՆ ՀՐՈՎԱՐՏԱԿՆԵՐԸ

Հրովարտակն ասում է. «Ինչպէս հրամայուած է եղել, որ Զուգայեցի Հայ վաճառականներին ու առևտրականներին դրոշմը բերած ոսկին ու արծաթը պէտք է ստանար Խոջա Նաղարը և յանձնէր Խոջա Սահակին՝ ի դիմաց պետական դանձից վերցրած փարտքի, այժմ եւս հրամայում ենք, որ յանձնուի Խոջա Մարջանին, որի առած ստացականը կը ճանաչուի պաշտօնական և կը հաշուի պետական պարտքի դիմաց»:

7.— Եւսի Սէֆի. Հրովարտակ համար 170, փրկչական 1631 թ.: Մեծութիւն՝ 46·5×20 սմ.: Գրութիւնը տասն տող և մի կնիք վերք:

Բովանդակութիւն. Հրամայում է նա՝ հանգապետին, գաւառապետներին և երկրի բոլոր աստիկանապետներին, թէ քանի որ Զուգայի Հայերն իր արտակարգ շնորհների և հոգածութեան ու խնամքին են արժանացել և միշտ առևտրական գործերով երթեկեկում են երկրի զանազան կողմերը, եթէ նրանցից ոեւէ մէկը վախճանուի իրենց սահմաններում, ոչ մի եղանակով կամ պատրուակի տակ չմօտենալ հանգուցեայի իրերին ու ստացուածքին, այլ թող տալ որ իր օրինաւոր ժառանգը, ազգականը կամ գործակատարը տէր լինի հանգուցեայի ունեցուածքին:

8.— Եւսի Սէֆի. Հրովարտակ համար 172, փրկչական 1633 թ.: Մեծութիւն՝ 51×19·5 սմ.: Եզրին կարմիր թուղթ: Գրութիւնը տասնհինգ տող, որի միջին մասում երեք տողը ցուցակ, ծաղկազարդուած, վերելում մի կնիք:

Եւսի Հրամայում է ճանապարհների մարտապետներին և պահապաններին, որ Հայ վաճառականներից աւելորդ մաքուր չստանան, մետաքսեղէնի և ուրիշ կտորների միջև զանազանութիւն չդնեն. որպէսզի երթեկեկող վաճառականներ՝ ըստ

ամենայնի հանդիստ սրտով դադուեն իրենց առևտրով:

9.— Եւսի Արաս Բ. Հրովարտակ համար 167, փրկչական 1642 թ.: Մեծութիւն՝ 26·5×15 սմ.: Գրութիւնը եօթ տող և մի կնիք վերելում:

Եւսի Հրամայում է. քանի որ Խոջա Եաֆուարը արժանացել է իր արքայական բարձր շնորհաց, ուստի իր Թագադրութեան առթիւ նրան է նուիրում մի զուգ կապա և մի փերակու, և հրամայում է նուէր տանող պաշտօնեային տալ 12 թուման (120 դրամ) դրամ, որպէս աշխատեց:

10.— Եւսի Սուլէյման. Հրովարտակ համար 171, փրկչական 1668 թ.: Մեծութիւն՝ 33·5×20 սմ.: Գրութիւնը ութ տող և մի կնիք վերք. տողերի մէջը և կնիքը ոսկեզոյնով զարդարուած:

Եւսի Ստեփանոս առաջնորդի բողոքի հիման վրայ՝ Հրամայում է Փերիայի, Լընջանի և Զարմաշլի գաւառապետներին, որ արգելեն Պարսիկ հողատէրներին՝ խառնուելու իրենց ենթակայ Հայ գիւղացիների կրօնական և ամուսնական գործերին ու եկեղեցական տուրքերի խնդիրներին:

11.— Եւսի Սուլթան Հոսէյն. Հրովարտակ համար 173, փրկչական 1707 թ.: Մեծութիւն՝ 45×27 սմ.: Եզրերին կարմիր թուղթ: Գրութիւնը 13 տող և մի կնիք վերք:

Հրամայում է Զուգայի գաւառը Միւրախուրի, որ Զուգայի Հայոց եկեղեցիներէն տուրք չդանձեն և այդ առթիւ հոգեւորականներին ու քանդխուղաներին չնեղացնեն, այլ զգուշով ու ոտքով՝ հետու մնան այդ գործից և հարկային պաշտօնեաներն եւս քողարկից հանեն յիշեալ տուրքը:

12.— Նաղիւր Եւսի. Խոջապաշի գրութիւն համար 168, փրկչական 1741 թ.: Մեծութիւն՝

թիւն՝ 26.5 x 24.5 սմ.։ Երեք կողմից եզերւած կարմիր թղթով։ Խնդրագիր գրութիւն 9 տող և երեք տող թղթի վերելում, արքայական մակագրութիւն—Հրաման և մի կնիք։

Նոր-Ջուղայի Հայ վաճառականները դիմում են Նաղէր Շահին, թէ քանի որ իրենք մեծ մասամբ զբաղուած են վաճառականութեամբ և ժամանակ առ ժամանակ վէճեր են

կան մակագրութեամբ, համար 177, փըրկյական 1742 թ.։ Մեծութիւն՝ 40 x 21 սմ.։ Վերելում փակցրած կարմիր թուղթ։ Գրութիւնը 13 տող խնդիրք, վերը 8 տող մակագրութիւն արքայի կողմից և մի կնիք։

Խնդրագիրը ներկայացուած է Ջուղայիցի քալանթար Յակովբանի միջնոցով, սեղի Հայ վաճառականների կողմից, որով բողոքում է Շահի առջեւ, որ չնայած իր

Շահ Մուլթան Հոսեյնի Հրովարտակը, 1707։

ծալում և հարկ է լինում դիմել քաղաքական և կրօնական ատեաններին, իրենց իրաւունք տրուի դատական դործերը վարելու առանց միջնորդ փաստաբանների, քանի որ նրանցով գործերը ձգձգւում են, և իրենց ֆեստ է հասնում։ Նաղէր Շահը իր մակագրութեամբ յարգում է նրանց խնդիրը։

13.— Նաղէր Շահ. Խնդրագիր՝ արքայա-

տուած Փարմաններին, ճանապարհների պահապաններն ու մաքսապետները կրկին նեղացնում են Հայ վաճառականներին և որոշեալ սակից աւելի մաքս ու տուրք դնում։ Այդ ապօրինի պահանջը ոչ միայն իրենց ամօթապարտ է դարձնում, այլ և պատճառ է դառնում որ երկրից դուրս գտնուող Հայ վաճառականները յուսահատ-

և են և Պարսկաստանի հետ առեւտուր չանեն և վարկ թաց չթողնեն տեղի վաճառականներին համար, որով թէ՛ Հայ վաճառականներն են փաստում և թէ՛ պետական զանազան զրկում է մի խոշոր եկամուտի աղբիւրից։

Նաղէր Շահր մականորում է որ աւելորդ տուրքեր չառնեն Հայերից և չնեղացնեն։

14.— Նաղէր Շահ. խնդրագիր՝ արքայական մականութեամբ, համար 176, փրկչական 1743 թ.։ Մեծութիւն՝ 23×15.5 սմ.։ Շուրջը կարմիր թուղթ։ Գրութիւնը 9 տող խնդրայիւր, վերը՝ մականութիւն արքայի կողմից 3 տող և մի կնիք։ Մականութիւնն ու կնիքը ծաղկազարդուած։

Ջուղայի Հայ վաճառականները խնդրամատուց են լինում Նաղէր Շահին, թէ այն փարսեանները, որ կառավարութիւնը իրենցից պահանջում է Սպահանում, Ռաշտում և թէ նաւահանդիսներում, ունեցածը սիրով տալիս են, իսկ այն ապրանքները որ չունեն, բայց պաշտօնականները ստիպում են որ դարձեալ տան, իրենք պարտաւորուած ուրիշներից ըարձր արժէքով դնում են և ցածր՝ կառավարութեան որոշած ասկերով յանձնում, որի պատճառով մեծ փաստներ են կրում։ Ապա խնդրում են չպահանջել այն ապրանքները որ չունեն։

Նաղէր Շահը յարգում է խնդիրը և հրամայում է Սպահանի նահանգապետին, որ խնդրարկուները ինչ ապրանք որ պատրաստի ունեն միայն նրանց առնեն, այն էլ իրենց յօժար կամքով և կանխիկ վճարումով, իսկ չունեցած ապրանքները չպահանջեն։

15.— Քերիւմ Խան Ձանգ. Հրովարտակ համար 174, փրկչական 1752 թ.։ Մեծութիւն՝ 49×28 սմ.։ Շուրջը կարմիր թուղթ։ Գրութիւնը 6 տող, ներքեւում մի կնիք ծաղկազարդուած։

Շահը հրամայում է Սպահանի նահանգապետին և քաղաքի բոլոր աւազանիին, թէ Ջուղան տէրունի է, իրեն է պատկանում և ենթակայ է իւր հոգածութեան ու ուշադրութեան. հրամայում է որ ոչ մի եղանակաւ չնեղացնեն Հայերին, այլ թողնեն որ Հանդիստ մնան։ Եթէ լուռի որ մէկ գինար անտեղի պահանջ են արել, խիստ պատժի կ'ենթարկուին։ Մինչև անգամ եթէ

Ջուղայի քալանթար Սարգիսն եւս նեղացնի Հայերին, դուրս քշեն Ջուղայից։

16.— Ալի Մարդան Խան. խնդրագիր, հրաման՝ մականութեամբ, համար 176, փրկչական 1780 թ.։ Մեծութիւն՝ 31×22 սմ.։ Գրութիւնը 8 տող խնդրագիր, մականութիւն վերը՝ 3 տող։

Նոր-Ջուղայի աղքատացած մնացորդ Հայերը խնդրում են Ալի Մարդան Խանին որ այլևս ի դուր է իրենց նեղացնելն ու տներն ընկած խուղարկելը հացահատիկ գտնելու համար, քանի որ իրենք ծայր աստիճանի աղքատութեան են հասել, իրենց մէջ եւս հողագործներ չկան որ ցորեն և հացահատիկ ունենան, այլ՝ մի կերպ իրենց օրն անց են կացնում հասկ հաւաքելով, փերեղակութեամբ և բաղնիսների մէջ աշխատելով։ Ալի Մարդան Խանը մականութեամբ է որ Ջուղայեցիներն իր ուշադրութեան առարկան են, տները չխուղարկեն և չնեղացնեն։

17.— Փաթ Ալի Շահ. Հրովարտակ համար 179, փրկչական 1832 թ.։ Մեծութիւն՝ 38×45.5 սմ.։ Շուրջը կարմիր թուղթ։ Գրութիւնը 8 տող և մի կնիք։ Ամբողջ գրութիւնն ու կնիքը ծաղկազարդուած։

Շահը հրամայում է. Յովհաննէս Կաթողիկոսը (Կարբեցի) որ նստում է էջմիածնում, Նշանակել է Յովհաննէս եպիսկոպոսին (Սուրէնեան) առաջնորդ Նոր-Ջուղայի։ Սպահանի նահանգապետ Սէֆօ-Դովլէ Մահմադ Միրզան յարգալից վերաբերմունք ունենայ և ուշադրութիւն դարձնի եպիսկոպոսին, իսկ Ջուղայի Հայերը, ըստ իրենց հնաւանդ սովորութեան, իրենց վերաբերող գործերի համար դիմեն առաջնորդարանին։ Ոստիւ հրահանգում է, որ հարկահանները «Մանալը» կոչուած հարկը ոչ մի անուան առի չպահանջին առաջնորդից, որովհետեւ Սաֆաւեան թագաւորներից սկսեալ էջմիածնի եպիսկոպոսները ապառ են եղել այդ հարկից։

18.— Մահմամադ Շահ. Հրովարտակ համար 178, փրկչական 1844 թ.։ Մեծութիւն՝ 44×35 սմ.։ Գրութիւնը 9 տող և մի կնիք վերեւում։

Շահը արքայական հրովարտակով հաստատում է որ Գասի կոչուած թաղի հողերը պատկանում են Հայոց Վանքին և հրամայում է բռնադատողներից յետ ստանալ և

յանձնել ըստ պատկանելոյն:

19.— Նաւրէդիմ Ծան. Հրովարտակ համար 181, փրկչական 1858 թ.: Մեծութիւն՝ 35×22.5 սմ.: Գրութիւնը 7 տող և մի կնիք վերեւում:

Շահը հրամայում է Սպահանի կուսակալ Իսախան իթէմուդ-օր-Դօվլէին, որ կրօնափոխ մահմետական դարձած Հայերի ժառանգական խնդիրները նրանց ազգականներին հետ չքննեն Սպահանում, այլ կողմերին ուղարկեն Թեհրան՝ քննութեան:

20.— Նաւրէդիմ Ծան. Հրովարտակ համար 182, փրկչական 1880 թ.: Մեծութիւն՝ 54×40 սմ.: Գրութիւնը 5 տող և մի կնիք վերեւում: Կնիքն ու Հրովարտակը ծաղկազարդուած:

Սոյն Հրովարտակով Շահը հրամայում է. նկատի ունենալով որ Արքայական ցանկութիւնն է միշտ իր շնորհով օգուտ տալ ժողովուրդներին և նկատի ունենալով որ արտաքին գործոց նախարար բարձրապատիւ Միրզա Ստիզ Խանի միջոցով տեղեկացուեց թէ Զուլաթի Քրիստոնեայ եկեղեցու մէջ կոյսեր կան, սոյն թուից Սպահանի հարկից հարկեր թուման յատկացւում է նրանց. գումարը ամէն տարի պէտք է ստանան իրենց ծախսերի համար իր արքայաշուք որդու՝ Սպահանի, Եազդի, Բօրուշէրդի, Արաբտանի և այլ լրջանների իշխանաւոր Զէլլէ Սօլթանից, արքայական հրամանը պէտք է արձանագրեն ու դրոշմարեն:

21.— Նաւրէդիմ Ծան. Հրովարտակ համար 180, փրկչական 1882 թ.: Մեծութիւն՝ 59×38 սմ.: Գրութիւնը 7 տող և մի կնիք վերին: Կնիքն ու ամբողջ Հրովարտակը ծաղկազարդուած:

Շահը յայտնում է. քանի որ իր կայսերական շնորհն ու Հովանաւորութիւնը տարածւում է անխորի բոլորի և մասնաւորապէս իր Հայաստակ Զուլաթի Հայոց վրայ, և քանի որ Զուլաթի Հայոց աւազանին նորերս չբաւոր աշակերտների ուսման և կրթութեան համար Զուլաթում մի դպրոց է բացել և խնդրել իր Հովանաւորութիւնը, հրամայում է որ տարեկան հարիւր թուման նպաստ տրուի դպրոցին Սպահանի հարկից և գործադրութիւնը յանձնում է իր որդուն՝ Սպահանի նահանգապետ Զէլլէ Սօլթանին:

22.— Ռէգա Ծան Փախլաի. Հրովարտակ

համար 231, փրկչական 1932 թ.: Մեծութիւն՝ 22×16 սմ.: Գրութիւնը 3 տող: Առաջին տողի ներքեւում գտնւում է արքայի ստորագրութիւնը: Գրութեան վերեւում սպիտակ դրոշմով երեւում է արքայական զինանշանը, միջում գրած. «Փախլաի Ծահնշահը Իրան»:

Թարգմանութիւնը՝ «Նկատի ունենալով արքայական այն բարձր շնորհածութիւնը, որ ունենք դէպի Նոր-Զուլաթի Հայոց Համայնական Խորհուրդը, սոյն Հրովարտակով արտօնում ենք որ մեր արձանը, զոր յիշեալ Խորհուրդը պատրաստել է տուել, դրուի Սպահան-Նոր Զուլաթի առաջնորդարանի թանգարանը»:

23.— Մախամադ Ռէգա Ծան Փախլաի. Հրովարտակ համար 299, փրկչական 1956 թ.: Մեծութիւն՝ 22×13.5 սմ.: Գրութիւնը 4 տող: Գրութեան վերեւում կապոյտ գոյնով տպուած է արքայական զինանշանը, նրա տակ ձախ կողմում կայ արքայի ստորագրութիւնը: Գտնւում է խաթմ չըջանալի մէջ:

Թարգմանութիւնը՝ «Նկատի առնելով Սպահանի Զուլաթի Հայերի խնդրանքը և նրանց պատմական անցեալն ու հաւատարմութիւնը, որպէս հաստատում մեր շնորհաց և յատուկ ուշադրութեան՝ սոյն դրութեամբ իրաւունք ենք տալիս որ մեր արձանը պատրաստեն և դրսեղեն Նոր-Զուլաթի Վանքի թանգարանում: Մարմարեայ պալատ, 1334 Ազար ամիս»:

Ինչպէս վերեւում նշեցինք, սոյն Հրովարտակներն ունեն պատմական խոշոր նշանակութիւն, որոնք պարզում են իրենց ժամանակի ոգին ու մտածելակերպը և կարիք ունեն լայն ուսումնասիրութեան: Բացի այս, Հրովարտակներից իւրաքանչիւրն եւս կարիք ունի լուսարանութեան և տեղանշանների ու բովանդակութեան բացատրութեան, որոնց պէտք է անդրադառնալ առանձին ուսումնասիրութեամբ:

Լ. Գ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ

Նոր-Զուլաթ
(Վերջ)